

Papp László: Nyelvjárás és nyelvi norma XVI. századi deákjaink gyakorlatában. Bp. 1961. Akadémiai K. 227 l. (Nyelvtudományi Értekezések, 25.)

Irodalmi nyelvünk kialakulásának – Papp László terminológiájával élve: az írott nyelv egyesülési folyamatának – kutatása nemcsak nyelvészeti probléma, annak ellenére, hogy a kérdés megközelítése elsődlegesen nyelvészeti módszerekkel lehetséges. Az elért eredmények irodalomtörténeti szempontból sem közömbösek. E régi igazság ismerete mellett valóban maglepő, hogy az ilyen irányú komoly vizsgálódások – elfekintve Trócsányi Zoltán, a két világháború között megjelent, néhány nagyon alapos tanulmányától – csak mintegy másfél évtizedes múltra tekinthetnek vissza. (Bárcki Géza, Kniezsa István, Pais Dezső, Deme László, Abaffy Erzsébet, Török Gábor, Eckhardt Sándor stb.)

Papp László azt kutatja, hogy az irodalmon kívüli írásbeliségnek a literátusoktól, illetve a literátus műveltségű személyektől származó XVI. századi emlékei milyenek mutatják e réteg nyelvhasználatát. Az írni-olvasni tudó, de kisebb gyakorlatú, helyhez kötöttebb középnemesi rétegtől származó ratokat csak összehasonlításul vonta be vizsgálataiba. Munkájának gerincét a saját gyűjtéséből származó, mintegy 180 lapnyi levéltári anyag képezi. A betűhíven, sokszor egész terjedelmében közölt szövegeket mondanivalójába ágyazva, azzal szervesen egybeépítve közli. Az iratok keletkezésére vonatkozó adatok, a hangtani elemzések nem céhbelleire szinte nyomasztóan hatnak. Ám ezek közlése nem öncél: csak így válik kibonthatóvá és szilárdá számos igen jelentős részseredmény.

A hatósági szolgálaton kívül álló deákok nyelvének vizsgálatából azt a következtetést vonta le a szerző, hogy a nyelvjárás és az írott nyelvi hagyomány, a nyelvjárás és a nyelvi eszmény állandó, dialektikus harcából hol jobban, hol kevésbé a nyelvjárás kerül ki vesztes félként. Ez az egységesebb, csaknem minden nyelvjárási szélsőségtől mentes írott nyelv természetesen nem szabványokkal kordába szorított és kordában tartott alakulat, hanem inkább csak virtuálisan élő és a műveltebbekre egyre jobban ható valami, amely felé közelednek – olykor el is érik – a gyakorlottabb tollforgatók. A latin nyelv középkori egyeduralmát vagy csaknem teljes egyeduralmát a XVI. században – annak is inkább második felében – kezdi felváltani a magyar nyelv használata az irodalmon kívüli írásbeliségben is. Ebben nem kis szerepe volt deákjainknak. Könyve végén a szerző rövid, de igen lényeges kutatási programot vázol fel. A kutatások alapján kell válaszolnunk a következő kérdésekre: 1. Van-e kapcsolat,

szerves összefüggés a XVI. századi deáki (irodalmon kívüli) nyelvi norma és az irodalmi művek nyelvhasználati formája között? A kérdésre adandó feleletet széles körű elemző munka alapján, egyes művek, illetőleg egyes szerzők nyelvének tüzetes leírása után – figyelembe véve a nyomdák nyelvhasználati formát alakító szerepét! – pozitív vagy negatív értelemben meg lehet fogalmazni.

2. A XVI. századi deákok írásából kihozható kiegyensúlyozott nyelvváltozat él-e tovább a XVII. században? – Ez a kérdés nyilván kétirányú kutatással nyomozható tovább: egyrészt a XVII. századi irodalmi emlékek nyelvi feldolgozásával, másrészt az irodalmon kívüli írásbeliség feltárásával és elemzésével.

3. A nyelvjáráskutatás kiszélesítésével adhatunk választ arra a kérdésre is, hogy az irodalmon kívüli vagy az irodalmi írásbeliségben alakuló, nyelvjárások fölötti nyelvváltozat hogyan hat vissza a nyelvjárásokra.

Az irodalomtörténetészt természetesen az első kettő érdekli közelebről. A kérdés megoldása körül nyelvészeink aránylag sokat fáradoztak, irodalomtörténészeinknek még még bőven lenne ezen a téren tennivalójuk. Papp László könyve éppen erre figyelmeztet erőteljesen.

Kőhegyi Mihály

Régi magyar filozófusok. XV–XVII. század. Válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Mátrai László. Bp. 1961. Gondolat K. XII, 239 l. 10 t. (Nemzeti Könyvtár)

A társadalmi tudat formáinak a világ anyagi egységén alapul rokonsága nemcsak lehetővé teszi, hanem meg is követeli, hogy bármely tudatforma kérdéseit tanulmányozó kutató viszonylag behatóan ismerje a többi tudatformát, főleg a szakterületéhez legközelebb állókat. Fokozott mértékben vonatkozik ez a filozófiára, amely átfogó jellegéből fakadóan, nagyfokú absztrakciója és mély általánosításai révén, sőt nemegyszer módszerével is hathatós segítséget tud nyújtani a különböző tudományágak és ideológiai formák tanulmányozóinak. Nem kivétel ez alól a művészet teoretikusa sem, és különösen nem a leginkább ideológiai jellegű művészet, az irodalom kutatója. Aki pedig a régi magyar irodalom történetét tanulmányozza, – teológiai, jogi, tudománytörténeti és egyéb problémák mellett – gyakran találkozik filozófiai kérdésekkel, mivel – társadalmi fejlődésünk sajátos jellege folytán – a XVIII. századot megelőző időszakban a társadalmi tudatformák még nem váltak szét teljesen, igen sok ideológiai kérdés irodalmi alkotásokon belül nyert megoldást, illetve néhány tudományos probléma irodalmi mezben jelentkezett.